

Din Sosyolojisi Araştırmaları

E-ISSN: 2791-8998

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 9, Yıl/Year: 2025 (Ekim/October)

**Din Öğretiminde Eleştirel ve Yaratıcı Düşünme: 6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Ders Kitabı Üzerine Bir İnceleme**

*Critical and Creative Thinking in Religious Teaching: A Study on 6th Grade Religious
Culture and Ethics Textbook*

Nezihe Betül Koç Bulut

Yükseklisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri
Bölümü, Kayseri/Türkiye.

4030230566@erciyes.edu.tr / <https://orcid.org/0000-0002-3875-5041>

Cemil Osmanoğlu

Prof. Dr., Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü,
Trabzon/Türkiye. cemilosmanoglu@trabzon.edu.tr / <https://orcid.org/0000-0003-3088-8357>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliř Tarihi/Date Received: 21/05/2025

Kabul Tarihi/Date Accepted: 08/09/2025

Yayın Tarihi/Date Published: 30/10/2025

Atıf / Citation: Koç Bulut, Nezihe Betül – Osmanoğlu, Cemil. “Din Öğretiminde Eleştirel ve
Yaratıcı Düşünme: 6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı Üzerine Bir İnceleme”.

Din Sosyolojisi Araştırmaları 5/9 (Ekim/October 2025) 84-112.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-
NonCommercial License

Öz

Bu çalışmada, ilköğretim 6. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabının eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri açısından durumu incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışması deseni kullanılmış, veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi tekniği tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında 2019-2020 eğitim öğretim yılından itibaren beş yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilmiş bir 6. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabı örneklem olarak seçilmiştir. İlgili ders kitabındaki ünite hazırlık çalışmaları, değerlendirme çalışmaları ve etkinlikler, Paul ve arkadaşları tarafından geliştirilen Eleştirel Düşünme Stratejileri (35 strateji) ve Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'nin yaratma basamağı temel alınarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, ilgili ders kitabında yer alan toplam 30 hazırlık çalışmasından 30'unun eleştirel düşünme becerisiyle, 4'ünün yaratıcı düşünme becerisiyle; 95 etkinlikten 76'sının eleştirel düşünme becerisiyle, 8'inin yaratıcı düşünme becerisiyle; 125 değerlendirme çalışmasından sadece 12'sinin eleştirel düşünme becerisiyle ilişkilendirilebildiği, yaratıcı düşünmeyle ilişkilendirilebilecek değerlendirme çalışmasının bulunmadığı görülmüştür. Bu bulgu, söz konusu kitabın eleştirel düşünme becerilerini belirli düzeyde desteklediği, ancak yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi noktasında çeşitli sınırlılıklar ihtiva ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Buradan hareketle, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının hazırlanmasında eleştirel ve yaratıcı düşünme yetkinliklerini bütüncül şekilde kapsayan bir yaklaşımın benimsenmesi, değerlendirme çalışmalarının üst düzey düşünme becerilerini geliştirecek şekilde tasarlanması ve yaratıcı düşünme etkinliklerinin artırılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din öğretimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Eleştirel düşünme, Yaratıcı düşünme, Ders kitabı.

Abstract

In this study, the quality of the 6th grade Religious Culture and Moral Knowledge (DKAB) textbook in terms of critical and creative thinking skills was examined. Case study design, one of the qualitative research approaches, was used in the study and document analysis was used as a data collection technique. Within the scope of the research, a 6th grade DKAB textbook, which was accepted as a textbook for five years starting from the 2019-2020 academic year, was selected as a sample. The unit preparation and evaluation questions and activities in the book were analysed based on the critical thinking strategies developed by Paul et al. and the creation stage of the Revised Bloom's Taxonomy. As a result of the research, it was determined that 30 out of 30 preparation questions in the book could be associated with critical thinking and 4 with creative thinking skills; 76 out of 95 activities could be associated with critical thinking and 8 with creative thinking skills; only 12 out of 125 assessment questions could be associated with critical thinking skills, and there were no assessment questions related to creative thinking. The findings are interpreted as the book supports critical thinking skills at a certain level, but contains various limitations in terms of developing creative thinking skills. From this point of view, it is recommended that a holistic approach to critical and creative thinking be adopted in preparing DKAB textbooks, assessment questions be designed to develop high-level thinking skills, and creative thinking activities be increased.

Keywords: Religious teaching, Religious Culture and Ethics Lesson, Critical thinking, Creative thinking, Textbook.

Giriş

Küreselleşme ve dijital devrimin de etkisiyle çağımızda bilgi üretimi hızlanmış, bilgiye erişim kolaylaşmış, bu durum eğitim yaklaşımlarını derinden etkilemiştir. Bu dönüşüm, bilginin pasif alıcısı konumundaki öğrenci modelinden, bilgiyi sorgulayan, analiz eden ve yeniden yapılandıran aktif öğrenenlere doğru geçişi zorunlu kılmıştır. Değişen *öğrenen insan* modeli, eğitimde öğrencilerin düşünme biçimlerine odaklanmayı her zamankinden daha önemli hâle

getirmiştir. Bugünün ve geleceğin dünyasında başarılı olacak bireyler, yalnızca bilgiye sahip olanlar değil, bu bilgiyi eleştirel bir süzgeçten geçirebilen ve özgün biçimde dönüştürebilen bireyler olacaktır (Şahinel, 2007). Bu açıdan bakıldığında eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri, modern eğitim sistemlerinin temel hedefleri arasına girmiştir, denebilir.

Eleştirel düşünme, bireyin bilgi, olay ve durumları akıl yürütme, sorgulama, analiz etme, değerlendirme ve yansıtıcı düşünme yoluyla derinlemesine incelemesini sağlayan bir zihinsel süreçtir. Bu süreç, yalnızca bilgi edinmeyi değil; aynı zamanda bilginin geçerliğini, güvenilirliğini, tutarlılık ve dayanaklılığını sorgulamayı da içermektedir. Araştırmacılar eleştirel düşünmeyi farklı şekillerde tanımlamışlardır: Paul ve arkadaşları (2014) söz konusu kavramı “bireyin kendi düşünce yapısını kavrayarak, onu belirli standartlar çerçevesinde değerlendirmesi ve sürekli geliştirmesi” olarak ele alırken (Paul – Elder, 2014, 2), Kökdemir (2003) “bireyin hem kendi düşüncelerini hem de başkalarının fikirlerini daha iyi anlayabilmesini ve bunları açık biçimde ifade edebilmesini sağlayan, etkin, örgütlü ve işlevsel bir bilişsel süreç” olarak tanımlamıştır (Kökdemir, 2003, 43). Bu tanımlar, eleştirel düşünmenin hem düşünce sürecine yönelik farkındalık geliştirmeyi hem de karmaşık sorunlarla başa çıkmada gerekli olan analitik ve değerlendirci yaklaşımları içerdiğine işaret etmektedir.

Eleştirel düşünme, çeşitli stratejilerle ilişkilendirilmiş, bu stratejiler duyuşsal ve bilişsel olmak üzere iki ana başlık altında sınıflandırılmıştır (Paul – Elder, 2014). Duyuşsal stratejiler, bireyin bağımsız ve tutarlı düşünme alışkanlığı kazanmasını hedeflerken; bilişsel stratejiler, düşünme sürecinin yapısal yönlerine odaklanır. Bilişsel stratejiler, kendi içinde makro ve mikro beceriler olarak ikiye ayrılır. Makro beceriler, düşünmenin genel çerçevesini kuran üst düzey zihinsel işlemleri kapsarken; mikro beceriler, bu çerçeve içinde anlamlı bir bütün oluşturmak üzere ayrıntıları belirleme ve ilişkilendirme becerilerine karşılık gelir (Şahinel, 2007, 24).

Eğitim bağlamında eleştirel düşünme, öğrencilerin bilgiye ezberci bir yaklaşımla değil; anlamlandırarak, sorgulayarak ve karşılaştırarak ulaşımlarını öngörür. Bu da onların aktif öğrenenler hâline gelmesine katkıda bulunur. Eleştirel düşünme becerisi gelişmiş bireylerin, karmaşık problemleri çözmede daha etkili olmaları, farklı bakış açılarını değerlendirebilmeleri ve bilinçli bireyler olarak sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenir. Yapılan bir araştırmada yazınsal metinlere dayalı eleştirel okuma eğitiminin öğrencilerin okuduğunu anlama ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiği, eleştirel okuma uygulamalarının öğrencilerin okumaya yönelik ilgilerini, derse dönük tutumlarını olumlu yönde etkilediği; anlama ve düşünme becerileri üzerinde olumlu etkiler bıraktığı gösterilmiştir (Türkben – Karaman, 2022).

Eleştirel düşünmeyle yakından ilişkili olan bir kavram da yaratıcı düşünmedir. Yaratıcı düşünme, bireyin özgün, sıra dışı ve yenilikçi fikirler üretebilme; bilinen bilgileri farklı bağlamlarda kullanarak yeni çözüm yolları geliştirebilme yetisidir. Araştırmacılar yaratıcı düşünmeyi çeşitli açılardan tanımlamışlardır. Guilford (1967) bu beceriyi problem çözme sürecinde sıra dışı düşünce yolları üretebilme kapasitesi olarak ele alırken; Güleriyüz (2001, 165) bireyin öğrendiklerini birbiriyle ilişkilendirerek karşılaştığı sorunu çözebilmesi ve yeni, özgün bir düşünce ya da ürün ortaya koyabilmesi şeklinde tanımlamıştır. Yaratıcı düşünmenin temel bileşenleri olan akıcılık, esneklik ve özgünlüğün çok sayıda fikir üretebilme, farklı açılardan yaklaşabilme ve yenilikçi çözümler geliştirebilme kapasitelerini ifade ettiği vurgulanmıştır (Atasoy vd., 2007, 683). Yaratıcı düşünme sürecinin dört aşamasından söz edilmiştir: Hazırlık, kuluçka, aydınlanma ve doğrulama (Demirci, 2007, 66-67). Bu süreç, bireyin bir problem üzerinde çalışarak bilgi toplaması, problemin zihinsel olarak incelemesi, çözüme dönük fikirlerin aniden belirmesi ve bunların uygulanabilirliğinin test edilmesi aşamalarını içerir.

Günümüzde, yaratıcı düşünme becerisinin bilimsel olarak tanımlanmasında ve açıklanmasında Yenilenmiş Bloom Taksonomisi ile söz konusu taksonominin özellikle “yaratma” basamağı önemli bir referans noktası olarak öne çıkmıştır (Ajayi, 2021; Habiballa vd., 2025; Widiana vd., 2023). Bu basamak, bilişsel öğeleri uyumlu ve işlevsel bir şekilde bir araya getirerek yeni, özgün bir fikir veya ürün oluşturmayı kapsamaktadır (Engin vd., 2024). Bu basamağın temelinde planlama, bir araya getirme, birleştirme, inşa etme, üretme, gerçekleştirme, tasarlama, oluşturma, formülleştirme, geliştirme gibi becerileri içerdiğine dikkat çekilmiştir (Arı, 2013, 263).

Eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme, kavramsal düzeyde birbirine oldukça yakın görülmeleri nedeniyle kimi zaman birbirinin yerine kullanılsa da amaçları, işlevleri ve bilişsel süreçleri bakımından özgün nitelikler ve farklı özellikler taşımaktadır. Eleştirel düşünme mevcut düşünceleri yapılandırma ve değerlendirme süreciyken; yaratıcı düşünme yeni, özgün düşünce olanakları üretmeye göndermede bulunur. Bu iki beceri birbirini tamamlar niteliktedir: Eleştirel düşünme, yaratıcı fikirlerin tutarlılık ve geçerliliğini sorgularken; yaratıcı düşünme, eleştirel süreci besleyen farklı bakış açıları ve olasılıklar sunar (Altın – Saracaloğlu, 2018, 5-7). Eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişkiler ile bu ilişkilerin niteliği bireylerin öğrenme süreçlerini belirgin biçimde etkilemektedir (Siburian vd., 2019). Bilgi toplumlarında tam da bu nedenle bireylerin temel becerilere ek olarak düşünmeyi öğrenme, problem çözme, iş birliği, öğrenmeyi öğrenme ve bu iki tamamlayıcı düşünme biçimini kazanması oldukça önemsenmekte ve aranmaktadır. Enformasyon çağında bilgi miktarının her geçen gün katlanarak artması, geleneksel

eğitim yöntemleriyle bilginin bireylere eksiksiz biçimde aktarılmasını imkânsız hâle getirmiş; bu durum, öğrenenlerin kendi düşünsel süreçlerini yönetmeleri, bilgiye doğrudan ulaşmaları ve karşılaştıkları sorunlara yaratıcı çözümler geliştirmeleri gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Demirel, 1999, 3). Eğitim süreçlerinde eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin birlikte geliştirilmesi, öğrencilerin hem analitik bilinçle düşünen hem de özgün çözümler üretebilen bireyler olarak yetişmesine katkı sağlayabilir.

Eğitim sisteminin bir parçası olarak din öğretiminde de eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri, önemli bir yere sahiptir (Aşık Ev, 2024; Mahmut, 2009). Din öğretiminin özünde, dini bilgilerin sadece aktarımı değil, bu bilgilerin anlamlandırılması, sorgulanması ve içselleştirilmesi süreçleri yer alır. Bu açıdan bakıldığında, öğrencilerin dini bilgilerle ilişkilerini pasif alıcılar olarak değil, aktif yorumlayıcılar olarak kurmaları büyük önem taşımaktadır (Aydın, 2008). Küreselleşme ve açık toplum¹ şartlarında dini bilgiyi aynen kopya edip, birebir ezberleyen, yeri geldiğinde aynen tekrar eden bir öğrenen tipinin yeterince güçlü bir sorun çözme kapasitesi üretemeyeceği söylenebilir. Bununla birlikte din öğretiminde, öğrencilerin bilgiyi sorgusuz kabul etmesini bekleyen ve ezber odaklı uygulamaların yaygın olduğu belirtilmiştir (Akyürek, 2004; Çetin & Nazıroğlu, 2021; Koca, 2022). Bu tür uygulamalar, 21. yüzyılın dünyasına uyum sağlayabilen bireyler yetiştirme imkanlarını sınırlandırabilmekte, din öğretiminden beklenen verimi azaltabilmektedir. Bu nedenle günümüzde din öğretimi, paradigma değişimine ihtiyaç duymaktadır; öğrencinin din üzerinde düşünme, dini bilgileri anlamlandırma, onları hayatla ilişkilendirme ve tutum-davranışlarını buna göre belirleme yeteneğini geliştirmek zorundadır (Aydın, 2009).

Türkiye’de 2005 yılından itibaren yapılandırmacı yaklaşım temelinde düzenlenen öğretim programı reformları, öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini geliştirmeyi hedeflemiştir (Karagöz – Doğan, 2016). DKAB dersi öğretim programlarında da öğrencilerin araştırma yapma, sorgulama ve analiz etme gibi süreçleri kullanmalarını teşvik eden düzenlemeler yapılmıştır (MEB, 2006). Bu gelişim çizgisi, 2018 yılında yayımlanan İDKAB Dersi Öğretim Programı’nda daha da belirginleşmiş, programda bilgiyi etkin kullanabilen, sorunlara çözüm üretebilen ve eleştirel düşünebilen bireylerin yetiştirilmesinin önemi vurgulanmıştır (MEB, 2018, 1).

¹ Açık toplum, bireylerin düşünce ve inançlarını özgürce ifade edebildiği, eleştirel aklın ve demokratik denetimin işlediği, hukukun üstünlüğü ve değişime açıklık ilkeleri üzerine kurulu bir toplumsal düzendir. Popper, açık toplumu “bireylerin eleştirel düşünce yoluyla hem kendilerini hem de toplumu geliştirebildiği, değişime açık, özgürlüklerin ve hukukun üstünlüğünün korunduğu toplum” olarak tanımlar (Popper, 1945).

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı (2018), temel felsefesini yapılandırmacı öğrenme modeli, çoklu zekâ kuramı, öğrenci merkezli öğrenme ve beceri temelli öğretim yaklaşımlarına dayandırmaktadır. Bu bağlamda program, bilginin yalnızca pasif biçimde aktarılmasını değil, öğrenme süreci içerisinde aktif olarak edinilmesini, geliştirilmesini ve yaşantıya aktarılmasını esas almıştır (Aşlamacı, 2021; Yürük – Topchubaev, 2022). Böylelikle öğrencinin pasif bir bilgi alıcısı konumundan çıkarak, düşünme, sorgulama ve kavramsal düzeyde ilişki kurma becerilerine sahip etkin bir öğrenen hâline gelmesi hedeflenmiştir.

Programın dinbilimsel yaklaşımı, İslam dinini mezhepler üstü bir yaklaşımla, diğer din ve inanç sistemlerini ise bilimsel, dinler açılımlı ve olgusal bir çerçevede öğretmeyi amaçlamıştır. Bu yaklaşımın, öğrencilerin farklı inanç sistemlerini öğrenmelerini, karşılaştırmalı olarak analiz edebilmelerini teşvik eden anlayışla, değerlendirme ve anlamlandırma yeterliliklerini geliştirmeye yönelik bütüncül bir öğrenme ortamı sunduğu ifade edilmiştir (Öncel, 2019; Aşlamacı, 2021; Yürük – Topchubaev, 2022).

Program vizyonunda, “dinin hayatı anlamlandırmadaki rolünü fark eden; millî, manevi ve ahlaki değerleri benimseyen; farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmış bireyler” yetiştirilmesi hedefi açıkça ifade edilmiştir. Bu vizyonla, öğrencilerin yalnızca bilgi düzeyinde donanım kazanmalarının değil, aynı zamanda edindikleri bilgileri etik, manevi ve sosyal bağlamlarda yorumlama, değerlendirme, içselleştirme ve farklılıklarla bir arada yaşama becerilerini geliştirmelerinin de öngörüldüğüne dikkat çekilmiştir (Sancak, 2019; Öncel, 2019).

Pedagojik açıdan incelendiğinde, 2018 tarihli İDKAB Dersi Öğretim Programı’nda yer alan toplam 125 kazanımın 103’ünün bilişsel, 22’sinin ise duyuşsal alan hedefleri kapsamında olduğu belirtilmiştir (Yıldız, 2021, 316). Bu dağılım, dersin öncelikli olarak zihinsel süreçlerin geliştirilmesini hedeflediğini ortaya koymakla birlikte, değer yönelimli tutum ve davranışların kazandırılmasına da önem verdiğini göstermektedir. Böylece program, bilişsel beceriler ile duyuşsal eğilimleri bütünleştiren çift yönlü bir öğrenme yaklaşımı ortaya koymuştur.

Yukarıda sunulan program verileri, Türkiye’de din öğretimi uygulamalarının temel unsurlarından biri olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersinin; öğrencilerin varoluşsal sorgulamalar yapmasına, etik değerlendirmelerde bulunmasına ve farklı bilgi yapıları arasında karşılaştırma yapmalarına dönük birtakım imkânlar barındırdığını göstermektedir. Bu imkanlar, dersin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik verimli bir zemin oluşturmaktadır. Yakın zamanda yürürlüğe giren Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (2024) kapsamında hazırlanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (4-8. Sınıf) Öğretim Programı, değişen

toplumsal ihtiyaçlar ve çağın gerektirdiği beceriler doğrultusunda yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır. Bu yenileme sürecinin merkezinde öğrencilerin bilişsel, sosyal-duygusal ve değer gelişimlerinin dengeli bir şekilde desteklenmesi bulunmaktadır (MEB, 2024). Yeni program anlayışı, geleneksel bilgi transfer modelini aşarak eleştirel düşünme, problem çözme, etkili iletişim ve dijital okuryazarlık gibi çağdaş becerileri öğretim sürecinin doğal bir parçası haline getirmeyi hedeflemektedir (Köseoğlu, 2025). Program incelendiğinde eleştirel ve yaratıcı düşünmeye ilişkin birçok vurgunun programın temel felsefesi, eğitim bilimsel yaklaşımı, öğrenme çıktıları (kavramsal beceriler, alan becerileri, eğilimler, içerik çerçevesi) öğrenme-öğretme uygulamaları, öğrenme kanıtları, programlar arası bileşenler (sosyal- duygusal öğrenme becerileri, erdem-değer-eylem çerçevesi, okuryazarlık becerileri) vb. birçok boyutta işe koşulmaya çalışıldığı görülmektedir. Din ve ahlak öğretiminde üst düzey düşünme becerilerini destekleyen yaklaşımların benimsenmesi, öğrencilerin her türlü bilgi ve önerme karşısında eleştirel ve yenilikçi bir bakış açısı geliştirebilmelerini kılavuzlayabilir.

Program hedeflerinin hayata geçirilmesinde, öğretim programının sahadaki uygulayıcısı konumundaki öğretmenlerin rolü kadar, eğitim-öğretim sürecinin temel araçlarından biri olan ders kitaplarının taşıdığı nitelikler de belirleyici bir öneme sahiptir. Nitekim ders kitapları, programın kazanımlarını somutlaştırarak öğrencilerin bilgi, beceri ve değerleri edinme süreçlerine rehberlik eden temel kaynaklar olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda, ders kitaplarının programın öngördüğü becerileri geliştirecek nitelikte hazırlanması gerekmektedir. Bu araştırma, ders kitaplarının öğretim programı hedefleriyle ne ölçüde örtüştüğünün değerlendirilmesine katkı sunması ve gelecekte hazırlanacak ders materyallerinin niteliğinin artırılmasına yönelik yol gösterici olması bakımından önem arz etmektedir.

Literatürde eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin ders kitaplarındaki yeri üzerine çeşitli çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu kapsamda örneğin Razgatioğlu (2010), Baş (2022), Başçam Çelik (2011) ve Dilekçi & Karatay (2022), farklı derslere ait ders kitaplarını eleştirel ya da yaratıcı düşünme becerileri açısından incelemiştir. Din öğretimi kapsamındaki ders kitaplarının eleştirel düşünme yetkinliğini incelemeye yönelik çalışmalar da bulunmaktadır. Çetin (2013), Öncel (2020) ve Algül (2022), DKAB ders kitaplarını eleştirel düşünme boyutuyla incelemişlerdir. Ancak söz konusu çalışmalar incelendiğinde, DKAB ders kitaplarını sadece eleştirel düşünme açısından değerlendiren sınırlı sayıda araştırmanın olduğu, her iki düşünme becerisini bir arada ele alan ve bu becerileri ders kitabının farklı bileşenleri (hazırlık çalışmaları, ünite içi etkinlikler ve değerlendirme çalışmaları) üzerinden sistematik olarak inceleyen kapsamlı bir çalışmanın

yapılmadığı görülmektedir. Bu araştırma Paul ve arkadaşlarının eleştirel düşünme stratejileri ile Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'nin “yaratma” basamağını bütünleştirerek oluşturduğu analiz çerçevesi ile DKAB ders kitaplarının değerlendirilmesine yönelik özgün bir metodolojik yaklaşım sunmaktadır. Çalışmanın, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin ders kitabı bileşenleri aracılığıyla din öğretiminde ne ölçüde desteklendiğine dair kapsamlı, sistematik ve disipline özgü bir değerlendirme sunarak din eğitimi bilimi alanına özgün bir katkı sunması beklenmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı, 6. sınıf DKAB ders kitabını, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri açısından incelemektir. Bu sınıfla başlayan gelişim dönemi, öğrencilerin “somut işlemler” döneminden “soyut işlemler” dönemine geçmeye başladığı kritik bir aşamadır. Bu evre, çocukların artık neden-sonuç ilişkilerini kurabilmesi, olguları analiz edebilmesi ve soyut kavramlarla düşünmesine imkân tanır (Piaget, 1972). Öğrenciler bu dönemde, yalnızca bilgi tüketicisi olmaktan çıkıp, kendi öğrenme süreçlerini yönetmeye, eleştirel sorular sormaya ve yaratıcı çözüm üretmeye açıklık gösterir (Yaralı, 2020). Bu nedenle, ortaokul düzeyinde eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin gelişmeye başladığı bir dönem olan 6. sınıf, bu becerilerin ders materyallerinde ne ölçüde desteklendiğini incelemek için uygun bir örneklem olarak değerlendirilebilir.

Bu kapsamda araştırmanın temel problem cümlesi şöyledir: “İlköğretim 6. sınıf DKAB ders kitabında yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerinin durumu nedir?” Bu temel problem doğrultusunda araştırmada şu alt problemler incelenmiştir:

1. İlköğretim 6. sınıf DKAB ders kitabında ünite başlarında verilen “Ünitemize Hazırlanalım” çalışmalarının yaratıcı ve eleştirel düşünme becerileri açısından durumu nedir?
2. İlköğretim 6. sınıf DKAB ders kitabında yer alan ünite içi etkinliklerin yaratıcı ve eleştirel düşünme becerileri açısından durumu nedir?
3. İlköğretim 6. sınıf DKAB ders kitabında ünite sonlarında bulunan “Ünitemizi Değerlendirelim” çalışmalarının yaratıcı ve eleştirel düşünme becerileri açısından durumu nedir?

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Modeli

İlköğretim 6. sınıf DKAB ders kitabının, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri açısından durumunun incelendiği bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımı temelinde yapılandırılmıştır. Nitel

araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, bireylerin algılarının ve olayların gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma türüdür (Yıldırım – Şimşek, 2021, 37). Nitel araştırmalar; bireylerin ya da grupların belirli bir olguya ilişkin algılarını, deneyimlerini ve anlamlandırma biçimlerini ortaya koymak amacıyla, doğal ortamda yürütülen ve nitel veri toplama tekniklerine dayalı araştırma sürecini ifade eder. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni benimsenmiştir. Bu desen, incelenen olgunun ya da olayın herhangi bir dış müdahaleye maruz bırakılmadan, bulunduğu ortam ve koşullar dikkate alınarak çok yönlü biçimde değerlendirilmesine olanak tanır (Yeşilbaş Özenc, 2023, 58-59). Durum çalışması, karmaşık sosyal, pedagojik ya da kültürel yapıları anlamada etkili bir araştırma deseni olarak öne çıkmaktadır. Durum çalışmasının temel özelliklerinden biri, her bir durumun kendi bağlamında özgün olarak değerlendirilmesidir. Bu şekilde elde edilen veriler, nicel araştırmalarda olduğu gibi genellenebilir sonuçlar üretmeyi amaçlamaz. Ancak ulaşılan bulgular, benzer bağlamlarda gerçekleştirilecek çalışmalara ışık tutabilecek örnek durumlar ve deneyimsel bilgiler sunabilir (Yıldırım – Şimşek, 2021, 70).

1.2. Verilerin Elde Edilmesi

Bu araştırmada veriler, doküman incelemesi tekniğiyle elde edilmiştir. Doküman incelemesi “araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım – Şimşek, 2021, 189). Araştırmanın problemine bağlı olarak hangi belgelerin önemli olduğu, veri kaynağı olarak kullanılabilceği farklılık gösterebilir. Eğitim alanında yürütülen bir araştırma ise öğretim sürecinde başvurulmuş ders kitapları, müfredat, öğrenci kayıtları, okul içi ve dışı yazışmalar, toplantı tutanakları, ödevler, sınavlar, rehberlik dosyaları, öğrenci-öğretmen el kitapları, ders ve ünite planları, öğretmen dosyaları ile resmî dokümanlar gibi çeşitli belgeler veri kaynağı olarak değerlendirilebilmektedir (Rohmawan, 2020; Yıldırım – Şimşek, 2021, 190). Çalışmada veri kaynağı olarak, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı’nın 18.04.2019 tarihi ve 8 sayılı kurul kararıyla 2019-2020 eğitim öğretim yılından itibaren ders kitabı olarak kabul ettiği, Dörtel Yayıncılık tarafından basılan “Ortaokul 6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” ders kitabı kullanılmıştır. Kitaba hem basılı kopya olarak hem de MEB’in Eğitim Bilişim Ağı (EBA) platformu üzerinden dijital olarak erişilmiştir. Bu ders kitabının seçilmesinin temel nedeni, 2018 tarihli İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (İDKAB) Dersi Öğretim Programı’na göre hazırlanmış ve halen kullanımda olan resmî bir ders kitabı olmasıdır. Ayrıca, ortaokul düzeyinde eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin öne çıkmaya başladığı bir dönem olan 6. sınıf, bu

becerilerin ders materyallerinde ne ölçüde desteklendiğini incelemek için uygun bir dönem olarak değerlendirilmiştir.

1.3. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanan verilerin analiz edilmesinde nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde veriler ayrıntılı bir şekilde incelenerek belirli kavram, kategori ve temalara ulaşılmaya çalışılır. İçerik analizinin temel amacı, verileri belirli bir çerçeve dâhilinde kodlayarak, içerikte yer alan anlam örüntülerini ve ilişkileri ortaya çıkarmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 243). Bu çalışmada tercih edilen içerik analizi yaklaşımı tümdengelimci bir stratejiye dayanmaktadır. Tümdengelimci veri analiz süreci, alan yazında geçerliliği kabul edilmiş kuramsal bir çerçevenin oluşturulmasını; verilerin önceden belirlenmiş kodlara göre incelenip sistematik biçimde sınıflandırılmasını; kodlama sonucunda ortaya çıkan dağılımların, örüntülerin ve yoğunlukların betimlenmesini; son olarak da tanımlanan bulguların araştırmanın amacı, kuramsal çerçevesi ve önceki çalışmalarla ilişkilendirilerek yorumlanmasını kapsamaktadır (Yıldırım – Şimşek, 2021, 241).

Araştırmada ilgili ders kitabındaki içeriğin eleştirel ve yaratıcı düşünme açısından incelenmesi amacıyla öncelikle eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerine ilişkin literatür incelenmiş, buradan hareketle kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Kuramsal çerçeve, iki temel bileşenden meydana getirilmiştir:

1. Eleştirel Düşünme (ED) Becerileri Bileşeni: Bu bölümde, Paul ve arkadaşları tarafından (1990) geliştirilen eleştirel düşünme stratejileri (35 strateji) yer almaktadır. Bu stratejiler üç ana boyutta gruplandırılmıştır:

Duyuşsal Stratejiler (S-1 ile S-9 arası): Bağımsız düşünme, empati, özgüven, önyargıları fark etme gibi duygusal boyutları içerir. *Bilişsel Stratejiler-Makro Beceriler (S-10 ile S-26 arası):* Benzer durumları karşılaştırma, bakış açısı geliştirme, bilgi kaynaklarının güvenilirliğini değerlendirme, derinlemesine sorgulama, eleştirel okuma, etkileşimli düşünme gibi üst düzey bilişsel süreçleri kapsar. *Bilişsel Stratejiler-Mikro Beceriler (S-27 ile S-35 arası):* Karşılaştırma yapma, varsayımları değerlendirme, ilgili olmayan olgulardan ilgili olanları ayırt etme, önemli benzerliklere ve farklılıklara dikkat etme, sonuçları keşfetme, yorumlar oluşturma gibi temel bilişsel süreçleri içerir. Söz konusu stratejiler, eleştirel düşünmenin yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda duyuşsal yönünü de kapsamı bakımından bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Stratejilerin üç ana boyutta (Duyuşsal Stratejiler, Bilişsel Stratejiler - Makro Beceriler ve Mikro Beceriler) sınıflandırılmış olması, öğretim materyallerindeki çalışmaların ve etkinliklerin farklı düzeylerde eleştirel

düşünmeyi ne ölçüde desteklediğini ayrıntılı olarak analiz etme imkânı tanımaktadır (Şahinel, 2007, 24).

2. Yaratıcı Düşünme (YD) Becerileri Bileşeni: Bu bölümde, Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'nin “yaratma” basamağını oluşturan beceriler değerlendirilmiştir. Yaratma basamağı üç alt kategoriden oluşmuştur. Bunlar Oluşturma, Planlama ve Üretmedir.

-*Oluşturma*: Öğrencinin belli ölçütlerden hareketle yeni hipotezler ya da alternatifler üretme sürecidir.

-*Planlama*: Öğrencinin bazı görevleri yerine getirebilmesi için uygulanabilir bir plan geliştirme sürecidir.

-*Üretme*: Öğrencinin oluşturulan planı gerçekleştirmesini içerir. Üretme basamağında bir ürün ortaya koyulması gerekir.

Öğrencinin yeni fikirler, alternatif çözümler üretmesi, uygulanabilir bir plan geliştirmesi, mevcut bilgileri kullanarak yeni ve özgün bir ürün ortaya koymasını gerektiren çalışmalar ve etkinlikler bu kapsamda ele alınmıştır.

Yaratıcı düşünme becerilerinin analizinde ise Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'nin bilişsel alan sınıflandırmasında en üst düzeyi temsil eden “yaratma” basamağının temel alınması, bireyin bilgi ve kavramları özgün bir şekilde bir araya getirerek yeni bir ürün ortaya koymasını ifade etmekte ve yaratıcı düşünmenin temel bileşenleri olan akıcılık, esneklik ve özgünlükle örtüşmektedir (Anderson vd., 2021, 111-115; Atasoy vd., 2007, 683). Taksonomi, öğrenme hedeflerinin bilişsel düzeylere göre sistematik biçimde sınıflandırılmasına olanak tanıdığı için, ders kitaplarında yer alan içeriklerin yaratıcı düşünmeyi destekleyici niteliğini değerlendirmede güvenilir ve yapılandırılmış bir analiz çerçevesi sunmaktadır.

Çalışmada oluşturulan kuramsal çerçeve hem eleştirel hem de yaratıcı düşünmenin çok boyutlu doğasını kavrayabilen, alanyazında geçerliliği kabul edilmiş ve benzer araştırmalarda da sıklıkla başvuru yapılan yaklaşımlardan oluşmaktadır. Bu çerçeve aracılığıyla, ders kitabındaki içeriğin öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini ne ölçüde desteklediği sistematik olarak incelenmiştir.

Analiz sürecinin ikinci aşamasında, ilgili ders kitabının bütün üniteleri taranarak, her üniteye yer alan “Ünitemize Hazırlanalım” çalışmaları (toplam 30 çalışma), ünite içi etkinlikler (toplam 95 etkinlik) ve “Ünitemizi Değerlendirelim” çalışmaları (toplam 125 çalışma) belirlenmiştir. İkinci aşamada, her bir çalışma ve etkinlik incelenmiş, oluşturulan kuramsal çerçeveye göre ilgili strateji veya beceri ile ilişkilendirilerek kodlanmıştır. Bu kapsamda yapılan

işlemler şunlardır: *Eleştirel Düşünme Stratejileri Kodlaması*: İlgili eleştirel düşünme stratejileri “S-1, S-2, S-3...” şeklinde çalışma veya etkinliğin karşısına not edilmiştir. *Yaratıcı Düşünme Becerisi Kodlaması*: Yaratıcı düşünme becerisini geliştirmeye yönelik çalışmalar ve etkinlikler için (uygunluklarına göre) ilgili yaratma basamağının alt kategorileri “Y-1 (oluşturma), Y-2 (planlama), Y-3 (üretme)” şeklinde çalışma veya etkinliğin karşısına not edilmiştir. *Çoklu Kodlama*: Bir çalışma veya etkinlik birden fazla strateji veya beceriyi içerebileceğinden, çoklu kodlamaya olanak tanınmıştır. Örneğin, 3. Ünite Hazırlık Çalışmalarından herhangi biri, hem S-16 ve S-31 numaralı eleştirel düşünme stratejilerini hem de Y-2 ve Y-3 yaratıcı düşünme becerisini destekleyebilmektedir. Tüm bu kodlamalar sistematiklik arz etmesi bakımından tablolarla görselleştirilerek sunulmuştur. Tablolar ünite bazında düzenlenmiş, her ünitedeki hazırlık çalışmaları, etkinlikler ve değerlendirme çalışmaları ayrı ayrı tablolastırılmıştır. Tabloların sol sütununda çalışma veya etkinlik içeriği, orta sütunda eleştirel düşünme stratejileri (ED), sağ sütunda ise yaratıcı düşünme becerileri (YD) yer almıştır. Buna dair örnek bir analiz tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: 6. Sınıf DKAB Ders Kitabı 3. Ünite Hazırlık Çalışmalarının Eleştirel ve Yaratıcı Düşünme Becerilerine Göre Dağılımı		
3. Ünite Hazırlık Çalışmaları (Zararlı Alışkanlıklar)	ED	YD
1. Sigara veya alkollü içkilerin zararlarını konu alan resim, yazı, gazete haberi, şiir vb. dokümanlar bulunuz. Bunları sunu hâline getiriniz. Sununuzu, etkileşimli tahta, projeksiyon cihazı vb. araçları kullanarak arkadaşlarınızla paylaşınız.	S-16 S-31	Y-2 Y-3
2. Uyuşturucu maddelerin zararları konusunda Genel Ağ’dan veya ansiklopedilerden bilgi toplayınız.	S-16	-
3. “İçki öldürür, kumar söndürür.” sözünü açıklayan bir yazı yazınız.	S-12 S-13 S-32	Y-2 Y-3
4. Peygamberimizin (sav) içki, kumar vb. kötü alışkanlıkları konu alan iki hadisini bularak sınıfınızda okuyunuz.	S-16 S-31	-
5. Kur’an-ı Kerim mealinden, Hz. Yahya (as) ile ilgili iki ayet bularak defterinize yazınız.	S-16 S-31	-
6. Kur’an-ı Kerim mealinden, Tebbet Suresinin anlamını defterinize yazınız.	S-16	-

Yukarıda örnek olarak verilen “3. Ünite Hazırlık Çalışmaları (Zararlı Alışkanlıklar)” tablosu incelendiğinde, birinci çalışmanın “Sigara veya alkollü içkilerin zararlarını konu alan resim, yazı...”, S-16 (bilgi kaynaklarının güvenilirliğini değerlendirme) ve S-31 (ilgili olmayan olgulardan ilgili olanları ayırt etme) şeklindeki eleştirel düşünme stratejileri ile ilişkilendirilebileceği, yine söz konusu çalışmanın aynı zamanda Y-2 (planlama) ve Y-3 (üretme) yaratıcı düşünme becerilerini

desteklediği; yine tabloda yer alan ikinci çalışma olan “Uyuşturucu maddelerin zararları konusunda Genel Ağ’dan...” ifadesinin sadece S-16 (bilgi kaynaklarının güvenilirliğini değerlendirme) ile ilişkili olup, yaratıcı düşünme becerisini desteklemediği söylenebilir.

İlgili ders kitabının araştırma kapsamına alınan içeriğinin yukarıda verilen örnekteki gibi kodlandıktan sonra, her bir ünitedeki çalışma ve etkinliklerin hangi eleştirel düşünme stratejilerini ve yaratıcı düşünme becerilerini desteklediği sayısal olarak belirlenmiş ve yorumlanmıştır. Son olarak, bulgular eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin durumu açısından bütüncül bir şekilde değerlendirilmiş, çalışma ve etkinliklerin düşünme becerilerini ne ölçüde ve hangi yönleriyle desteklediği analiz edilmiştir. Araştırmanın geçerliği kapsamında yukarıdaki analiz mantığının uygunluğu için uzman görüşüne başvurulmuş, din eğitimi alanındaki uzmanın analiz çerçevesi ve kodlama süreci hakkındaki değerlendirmeleri dikkate alınmıştır. Güvenirliği artırmak için, kodlama işlemi bir araştırmacı ve bir din eğitimi bilimi uzmanı tarafından karşılıklı olarak kodlanmış, kodlayıcılar arası uyum %92 olarak hesaplanmıştır.

2. Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde, veri toplama süreci sonucunda elde edilen bulgular ve bunlara ilişkin analiz ve yorumlar sistematik bir şekilde sunulmuştur.

2.1. İlköğretim 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Ünite Başlarında Verilen “Ünitemize Hazırlanalım” Çalışmalarının Eleştirel ve Yaratıcı Düşünme Becerileri Açısından İncelenmesi

İncelenen ders kitabında yer alan ünite hazırlık çalışmaları, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri açısından analiz edilmiş; elde edilen veriler aşağıda önce bir tablo halinde sunulmuş, ardından değerlendirme ve yorumlamalar yapılmıştır.

Tablo 2: Hazırlık Çalışmalarına Ait Bulgular			
Ünite	Çalışma Sayısı	Eleştirel Düşünme ile İlişkilendirilen Çalışma Sayısı	Yaratıcı Düşünme ile İlişkilendirilen Çalışma Sayısı
1.Ünite (Peygamber ve İlahi Kitap İnancı)	6	6	1
2. Ünite (Namaz)	6	6	1
3. Ünite (Zararlı Alışkanlıklar)	6	6	2
4. Ünite (Hz. Muhammed’in (sav) Hayatı)	6	6	0
5. Ünite (Temel Değerlerimiz)	6	6	0
Toplam	30	30	4

İlköğretim 6. sınıf DKAB ders kitabında beş ünite yer almakta olup, her ünitenin başında altı sorudan oluşan hazırlık çalışmaları bulunmaktadır. Söz konusu hazırlık çalışmaları, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri açısından incelenmiş; ulaşılan bulgular Tablo 2’de sunulmuştur. Tabloda da görüldüğü üzere, toplam 30 hazırlık çalışmasının 30’u eleştirel düşünme becerileriyle, 4’ü ise yaratıcı düşünme becerileriyle ilişkilendirilmiştir.

Eleştirel düşünme ile ilişkilendirilen 30 çalışmadan 29’u bilişsel stratejilerden makro beceriler, 9’u ise mikro beceriler kapsamında değerlendirilmiştir. Duyuşsal stratejiler kapsamında değerlendirilen bir çalışma tespit edilememiştir. Bu durum, hazırlık çalışmalarının bilişsel alana hitap ettiğini göstermektedir. Eleştirel düşünme becerileri bağlamında çalışmaların büyük çoğunluğunun (27 çalışma) “bilgi kaynaklarının güvenilirliğini belirleyebilme” (S-16) stratejisiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu strateji, öğrencilerin dersin başında bilgiye nasıl ulaşacakları ve hangi kaynakları esas alacakları konusunda yönlendirici olması bakımından oldukça önemlidir. Hazırlık çalışmalarında “ilgili olmayan olgulardan ilgili olanları ayırt etme” (S-31) stratejisinin 8 çalışma ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu strateji ise özellikle bilgi çağında, öğrencilerin yoğun bilgi akışı içinde doğru ve geçerli olguları seçebilme becerilerinin gelişmesine katkı sağlayabilir. Bununla birlikte, “açık düşünme” (S-13) stratejisi 2 çalışma ile “eleştirel okuma” (S-21), “görüş geliştirme” (S-12) ve “akılcı çıkarımlar, kestirmeler veya yorumlar oluşturma” (S-32) stratejileri ise birer çalışmayla ilişkilendirilmiştir. Bu doğrultuda, hazırlık çalışmalarında eleştirel düşünme stratejilerinin yalnızca belirli türlerine ağırlık verilmesi ve birçok stratejinin göz ardı edilmesi, stratejik çeşitliliğin sınırlandırılmasına yol açmakta; bu durum ise öğrencilerde eleştirel düşünme becerisinin bütüncül ve çok boyutlu bir şekilde geliştirilebilmesini engelleyebilmektedir.

Öte yandan ilgili çalışmalardan yalnızca 4’ü yaratıcı düşünme becerileri ile ilişkili görünmektedir. Bu çalışmalar, öğrencilerden bilgileri belirli bir amaç doğrultusunda organize ederek yeni ve özgün ürünler ortaya koymalarını bekleme bağlamında yaratıcı düşünme kapsamında değerlendirilebilir.

Hazırlık çalışmalarının genel olarak; ünite kazanımlarının gerçekleşmesine yönelik ön öğrenmeleri sağlama amacına hizmet ettiği, ancak öğrencilerin ön bilgilerini harekete geçirme ve hazırbulunuşluk düzeyini test etme, merak uyandırma, günlük yaşamla ilişki kurma, bireysel farklılıkları dikkate alma, kavramları derinlemesine anlama ve özgün düşünceler üretme gibi üst düzey düşünme süreçlerini harekete geçirmede yetersiz kaldığı söylenebilir.

Yukarıda sunulan tablo, 2018 tarihli İDKAB Öğretim Programında eleştirel ve yaratıcı düşünmeye ilişkin temel beklentilerle belirli ölçülerde örtüşmektedir. Bununla birlikte, söz konusu

programın, ders kitaplarını da yönlendiren temel ilkeleri incelendiğinde, eleştirel düşünmenin çok boyutlu yapısı ve stratejik çeşitliliği dikkate alınarak yapılandırılmadığı görülmektedir. Bu durum, yapılandırmacı anlayışa dayalı öğrenci merkezli bir yaklaşımı benimsediğini iddia eden programın, kendi pedagojik yönelimleriyle tam anlamıyla örtüşmediği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim yapılandırmacı eğitim anlayışında yaratıcı düşünme önemli bir bileşen olarak kabul edilmekte; bu çerçevede ders öncesi hazırbulunuşluğun sağlanmasında merkezi bir rol üstlenen hazırlık çalışmalarının, yaratıcı düşünmeye daha geniş bir alan açması beklenmektedir. 2018 programında gözlenen bu tür sınırlılıkların, programın geliştirilerek yeniden düzenlendiği 2024 tarihli Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında yapılandırılan DKAB Dersi (4-8. Sınıf) Öğretim Programı'nda giderilmeye çalışıldığı söylenebilir. Nitekim, bu son programda gerek eleştirel gerekse yaratıcı düşünme, programın temel felsefesi ve yaklaşımı, öğrenme çıktıları (kavramsal beceriler, alan becerileri, eğilimler, içerik çerçevesi), öğrenme-öğretme uygulamaları, öğrenmeye ilişkin kanıtlar, programlar arası bileşenler (sosyal-duygusal öğrenme becerileri, erdem-değer-eylem çerçevesi, okuryazarlık becerileri) vb. ekseninde daha kapsamlı biçimde çok boyutlu olarak ele alınmaya çalışılmıştır (MEB, 2024, 4-10). Ayrıca Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli DKAB Dersi (4-8. Sınıf) Öğretim Programı üzerine yapılan bilimsel araştırmalarda da bu çalışmada incelenen üst düzey düşünme becerilerinin 2024 programında öğrenme çıktıları ve bunların alt bileşenlerinde çok boyutlu bir biçimde düzenlenmeye dönük gayretlere dikkat çekilmiştir (Köseoğlu, 2025; Muzaffer – Süleyman, 2024).

2.2. İlköğretim 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Yer Alan Ünite İçi Etkinliklerin Eleştirel ve Yaratıcı Düşünme Becerileri Açısından İncelenmesi

6. sınıf DKAB ders kitabında yer alan etkinlikler, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri açısından analiz edilmiş; elde edilen veriler aşağıda önce bir tablo halinde sunulmuş, ardından değerlendirme ve yorumlamalar yapılmıştır.

Tablo 3: Etkinliklere Ait Bulgular			
Ünite	Etkinlik Sayısı	Eleştirel Düşünme ile İlişkilendirilen Etkinlik Sayısı	Yaratıcı Düşünme ile İlişkilendirilen Etkinlik Sayısı
1. Ünite (Peygamber ve İlahi Kitap İnancı)	18	16	-
2. Ünite (Namaz)	28	19	1
3. Ünite (Zararlı Alışkanlıklar)	14	11	1
4. Ünite (Hz. Muhammed'in (sav) Hayatı)	19	17	2
5. Ünite (Temel Değerlerimiz)	16	13	4
Toplam	95	76	8

İlköğretim 6. Sınıf DKAB ders kitabı beş üniteden oluşmakta ve her üniteye çeşitli ünite içi etkinliklere yer verilmektedir. Bu çalışmada söz konusu etkinlikler, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri bağlamında analiz edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 3'te özetlenmiştir. Buna göre ilgili kitapta yer alan toplam 95 etkinlikten 76'sı eleştirel düşünme becerileriyle, 8'i ise yaratıcı düşünme becerileriyle ilişkilendirilmiştir.

Etkinliklerde eleştirel düşünme becerilerinden duyuşsal stratejilerin 37, bilişsel stratejilerden makro becerilerin 107 ve bilişsel stratejilerden mikro becerilerin 68 defa kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, etkinliklerin ağırlıklı olarak bilişsel stratejiler ekseninde tasarlandığını göstermektedir.

Etkinliklerden 49'u "akılcı çıkarımlar, kestirmeler veya yorumlar oluşturma" (S-32), 43'ü "eleştirel okuma" (S-21), 34'ü "bağımsız düşünme" (S-1), 21'i "görüş geliştirme" (S-12), 10'u "sonuç çıkarma ve değerlendirme" (S-35), 9'u "Sokratik tartışmayı uygulama" (S-24), 7'si "eylemleri veya politikaları analiz etme ya da değerlendirme" (S-20) ve "etkileşimli düşünme" (S-25), 6'sı "benzer durumları karşılaştırma" (S-11), 5'i "ilgili olmayan olgulardan ilgili olanları ayırt etme" (S-31), 4'ü "sözcüklerin veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz edilmesi" (S-14), 3'ü "duygu ve düşünce arasındaki ilişkiyi anlama" (S-4), "bilgi kaynaklarının güvenilirliğini değerlendirme" (S-16), "önemli benzerliklere ve farklılıklara dikkat etme" (S-29) ve "derinlemesine sorgulama" (S-17), 2'si "değerlendirme için ölçüt geliştirme" (S-15), birer tanesi

ise “görüşleri, yorumları, inançları veya kuramları analiz etme ya da değerlendirme” (S-18), “çözümler üretme ya da çözümleri değerlendirme” (S-19), “kanıtları ve iddia edilen olguları değerlendirme” (S-33) stratejileri ile ilişkilendirilmiştir.

Yukarıdaki tasvirden hareketle incelenen etkinliklerde “eleştirel okuma, akılcı çıkarımlar, kestirmeler veya yorumlar oluşturma, sonuç çıkarma ve değerlendirme, görüş geliştirme, bağımsız düşünme” stratejilerinin öne çıktığı söylenebilir. Eleştirel düşünme becerilerinde “eleştirel okuma” okunan metni daha doğru şekilde anlama, etkin biçimde analiz etme, değerlendirme gibi yetkinlikler bakımından çok önemli bir stratejidir. Özellikle ünite içi etkinliklerde eleştirel okuma öğrencileri metinlerle etkileşime geçmeye teşvik ederek onların bilgiyi pasif bir şekilde almak yerine analiz etme, sorgulama ve yorumlama becerilerini geliştirmelerinde önemli bir role sahiptir. Eleştirel okuma ile öğrenciler metinlerdeki önyargıları, eksiklikleri, yanlılıkları fark ederek çok yönlü bakış açısı kazanabilirler. Eleştirel okuma, aynı zamanda kalıcı öğrenme, bilgi kirliliğiyle başa çıkma ve özgüvenli, bağımsız düşünen bireyler yetiştirme açısından temel bir beceridir (Ateş, 2013, 42-43). “Sonuç çıkarma ve değerlendirme” ile “akılcı çıkarımlar, kestirmeler veya yorumlar oluşturma” stratejilerinin etkinliklerde sıkça kullanılması; öğrencilerin kavramlar, olaylar ve süreçler arasındaki neden-sonuç ilişkilerini görmelerine, olası sonuçları irdeleyebilmelerine ve alınan kararların etkilerini değerlendirmelerine yardımcı olabilir (Şahinel, 2007, 22-24). “Bağımsız düşünme” ve “görüş geliştirme” stratejileri ise öğrencilerin eleştirel muhakeme becerilerini, entelektüel özerkliklerini ve karar verme yeterliliklerini güçlendirir (Paul vd., 1990). Bu durum, öğrencilerin eylemlerin sonuçlarını düşünerek daha bilinçli ve sorumluluk sahibi bireyler hâline gelmelerine katkı sağlayabilir.

İncelenen, ilköğretim 6. sınıf DKAB ders kitabında bulunan etkinliklerden 8’i, öğrencilerden problem çözmeleri, yeni fikirler üretmeleri ve özgün ürünler ortaya koymaları beklendiği için yaratıcı düşünme becerileriyle ilişkilendirilmiştir.

Ünite içi etkinliklerin ünitenin kazanımlarına uygun, üzerinde durulan konuların öğrenilmesine yönelik hazırlandığı fakat öğrencilerin ilgi ve dikkatini konuya çekerek onları motive edebilecek, hayatlarında karşılaşılabilecekleri problemleri çözmelerine katkı sağlayabilecek, önceki öğrenmeleriyle ilişki kurabilecekleri ve bireysel farklılıklara yönelik etkinlik çeşitliliğinin yeterli düzeyde olmadığı değerlendirilmektedir.

Etkinliklerin ünitelere göre dağılımı eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri açısından incelendiğinde, eleştirel düşünme becerilerinin ünitelere dengeli biçimde yansıtıldığı görülmektedir. Buna karşılık, yaratıcı düşünme becerilerinin ünite içi etkinliklerde daha sınırlı

düzeyde temsil edildiği dikkat çekmektedir. Bu bulgular, ünite içi etkinliklerde eleştirel düşünme becerilerine görece daha fazla, yaratıcı düşünme becerilerine ise sınırlı ölçüde yer verildiğini göstermektedir. Bu durum, ünite hazırlık çalışmaları değerlendirmesinde de ifade edildiği üzere, 2018 tarihli programın yapılandırmacı anlayışın öngördüğü öğrenci merkezli ve yaratıcı düşünmeyi önceleyen beklentilerle tam olarak örtüşmediğini göstermektedir. Buna karşılık, 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında geliştirilen DKAB Dersi (4-8. Sınıf) Öğretim Programı'nda her iki becerinin de öğrenme çıktıları, içerik ve program bileşenleri düzeyinde daha kapsamlı ve çok boyutlu bir biçimde ele alınması, önceki programda gözlenen bu sınırlılıkların giderilmeye çalışıldığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir (Köseoğlu, 2025).

2.3. İlköğretim 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Ünite Sonlarında Bulunan “Ünitemizi Değerlendirelim” Çalışmalarının Eleştirel ve Yaratıcı Düşünme Becerileri Açısından İncelenmesi

6. sınıf DKAB ders kitabında yer alan ünite değerlendirme çalışmaları, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri açısından analiz edilmiş; elde edilen veriler aşağıda önce bir tablo halinde sunulmuş, ardından değerlendirme ve yorumlamalar yapılmıştır.

Tablo 4: Değerlendirme Çalışmalarına Ait Bulgular			
Ünite	Çalışma Sayısı	Eleştirel Düşünme ile İlişkilendirilen Çalışma Sayısı	Yaratıcı Düşünme ile İlişkilendirilen Çalışma Sayısı
1. Ünite (Peygamber ve İlahi Kitap İnancı)	24	-	-
2. Ünite (Namaz)	30	3	-
3. Ünite (Zararlı Alışkanlıklar)	19	1	-
4. Ünite (Hz. Muhammed'in (sav) Hayatı)	31	3	-
5. Ünite (Temel Değerlerimiz)	21	5	-
Toplam	125	12	0

İlköğretim 6. sınıf DKAB ders kitabında toplam beş ünite yer almakta olup, her ünitenin sonunda “Ünitemizi Değerlendirelim” başlığı altında açık uçlu, çoktan seçmeli, doğru-yanlış, boşluk doldurma ve sıralama gibi çeşitli çalışma türlerine yer verilmektedir. Araştırma kapsamında bu çalışmalar, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri açısından incelenmiş; elde edilen bulgular

Tablo 4’te sunulmuştur. Analiz sonucunda, toplam 125 çalışmadan yalnızca 12’si eleştirel düşünme becerileriyle ilişkilendirilmiş, yaratıcı düşünme becerileriyle ise hiçbir çalışma ilişkilendirilememiştir.

Eleştirel düşünme becerileri kapsamında yapılan incelemede, çalışmaların yalnızca 3’ünde duyuşsal stratejilere yer verildiği; bilişsel stratejilerden ise 5 kez makro becerilerin, 11 kez de mikro becerilerin kullanıldığı belirlenmiştir. Çalışmalar, eleştirel düşünme becerilerinden “akılcı çıkarımlar, kestirmeler veya yorumlar oluşturma” (S-32) stratejisi ile 6, “sonuç çıkarma ve değerlendirme” (S-35), “eylemleri veya politikaları analiz etme ve değerlendirme” (S-20) stratejileri ile 3, “duygu ve düşünce arasındaki ilişkiyi anlama” (S-4) stratejisi ile 2, “sokratik tartışmayı uygulama” (S-24), “etkileşimli düşünme” (S-25), “önemli benzerliklere ve farklılıklara dikkat etme” (S-29), “ilgili olmayan olgulardan ilgili olanları ayırt etme” (S-31) ve “bağımsız düşünme” (S-1) stratejileriyle ise yalnızca bir kez kodlanmıştır. Her ne kadar “Ünitemizi Değerlendirelim” bölümündeki çalışmalar, ilgili ünitenin kazanımlarını kapsayıcı nitelikte ve öğrenci farklılıklarını gözetken çeşitlilikte gibi görünse de İDKAB Öğretim Programı’nın öngördüğü üst düzey bilişsel becerilerin kazandırılması ve öğrencilerin öz değerlendirme yapabilmesine olanak tanınması açısından önemli sınırlılıklar barındırdığı söylenebilir.

Açık uçlu çalışmalarda sıkça kullanılan “söyleyiniz”, “bilgi veriniz”, “anlatınız”, “sıralayınız”, “belirtiniz” gibi yönergeler dikkat çekmektedir. Bilindiği gibi bu şekilde yapılandırılmış çalışmalar yalnızca bilgiye dayalı hatırlama ve kavrama düzeyinde kalmaktadır (Demirel, 2012, 85-90; Akyürek, 2024, 202). İlgili çalışmalarla öğrencilerden genelde daha önce öğrenilen bilgileri yeniden ifade etmeleri beklemekte, ancak analiz, sentez ya da değerlendirme gibi üst düzey bilişsel becerileri harekete geçememektedir. Diğer taraftan metinde yer alan çoktan seçmeli ve doğru-yanlış türündeki çalışmaların da genellikle bilgi düzeyinde kaldığı, bu haliyle öğrencilerin düşünme süreçlerini geliştirmelerine yeterince katkı sağlamayacağı görülmektedir. Nitekim bu tür çalışmalar muhataplarını genelde hazır cevaplara yöneltmekte ve onların kendi düşüncelerini oluşturmalarına sınırlı derecede olanak tanımaktadır. Boşluk doldurma çalışmaları ise yalnızca hatırlama düzeyine hitap etmekte; öğrenciye sunulan ifadelerden uygun olanı seçerek cümleleri tamamlamasını istemektedir (Yılmaz – Sünbül, 2003). Bu durum da öğrencinin bilgiye dayalı pasif bir alıcı rolünde kalmasına neden olmaktadır.

İlgili ders kitabının değerlendirme çalışmalarına ait bulguları değerlendirildiğinde, 2018 tarihli İDKAB Dersi (4-8. Sınıf) Öğretim Programı’na dayalı ölçme-değerlendirme uygulamalarının, öğrencilerde eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini ölçme ve geliştirme işlevini

büyük ölçüde yerine getiremediği görülmektedir. Çalışmaların neredeyse tamamının bilgiye dayalı düzeyde kalması, programın üst düzey düşünme becerilerini önceleyen yapılandırmacı yaklaşımıyla yeterince örtüşmemektedir. Buna karşılık, 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli DKAB Dersi (4-8. Sınıf) Öğretim Programı'nda ölçme-değerlendirme anlayışının yalnızca öğrencilerin bilgi birikimlerini değil, aynı zamanda becerilerini de değerlendiren; öğrenci düzeyini tanılamaya, sürekli biçimlendirmeye ve tamamlamaya varan çok yönlü bir yaklaşımı amaçladığı ifade edilmiş; programda öğrencilerin bilgi ve becerilerini sergileyebilecekleri portfolyo çalışmaları, grup projeleri ve yaratıcı etkinliklerin öne çıkarılmaya çalışıldığı vurgulanmıştır (Köseoğlu, 2025). Bu yönüyle yeni program, öğrencilerin eleştirel ve yaratıcı düşünme gibi üst düzey bilişsel becerilerinin değerlendirilmesine daha elverişli bir zemin sunabilir.

Sonuç ve Öneriler

Din öğretiminde eleştirel ve yaratıcı düşünmenin yerini, 6. sınıf DKAB ders kitabı örneğinde ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma kapsamında ilgili ders kitabında yer alan hazırlık çalışmaları, ünite içi etkinlikler ve ünite değerlendirme çalışmaları araştırmanın yönteminde belirtilen kuramsal çerçeve ışığında analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, ders kitabının eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirme yeterliliği açısından önemli ipuçları sunmuştur.

Hazırlık çalışmaları kapsamında, 6. sınıf DKAB ders kitabında yer alan toplam 30 hazırlık çalışmasından 30'u eleştirel düşünme becerileriyle, bunlardan yalnızca 4'ü ise yaratıcı düşünme becerileriyle ilişkilendirilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, hazırlık çalışmalarının eleştirel düşünme becerilerinin kazandırılmasına katkı sunabileceği sonucuna ulaşılabilir. Bununla birlikte, hazırlık çalışmalarında belirli stratejilerin yoğun biçimde tercih edilmesi ve birçok stratejiye yer verilmemesi, eleştirel düşünmenin çok boyutlu yapısı ve stratejik çeşitlilik bağlamında dikkate değer bir sınırlılık teşkil etmektedir. Öte yandan eleştirel düşünme yetkinliği ile ilişkilendirilen çalışmaların büyük çoğunluğunun bilişsel stratejiler kapsamında yer alması, bu bölümdeki çalışmaların bilgiye dayalı sorgulamalar yapmayı teşvik ettiğinin göstergesi sayılabilir. Ayrıca, hazırlık çalışmalarında yaratıcı düşünmeye sınırlı düzeyde yer açılmış olması, daha çok sunu hazırlama gibi bilindik etkinliklerin öne çıkarılması, güncel iletişim ve web teknolojilerinin gelişmişliği düşünüldüğünde öğrencilerin özgün fikir üretme, yeni tasarımlar ve güncel çözümler geliştirme becerilerinin desteklenmesi noktasında önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. DKAB ders kitaplarında yer alan içeriğin eleştirel düşünme açısından niteliğini inceleyen araştırmalarda, özellikle hazırlık çalışmaları kapsamında çeşitli eksikliklerin bulunduğu ifade edilmiştir. Nitekim Öncel'in (2020) ilkökul ve ortaokul düzeyinde DKAB ders kitaplarının

eleştirel düşünme açısından yeterliliğine ilişkin öğretmen görüşlerini değerlendirdiği, Algül'ün (2022) ise eleştirel düşünme bağlamında 9. sınıf DKAB ders kitabı ile öğretmen görüşlerini birlikte ele aldığı araştırmalarda, söz konusu ders kitaplarının eleştirel düşünme becerileri kazandırma bakımından sınırlılıklar barındırdığı ve bu yönde geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, bu araştırmada elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir.

Ünite içi etkinliklere yönelik analizde, incelenen 95 etkinlikten 76'sının eleştirel, 8'inin yaratıcı düşünme becerileriyle ilişkilendirilebileceği anlaşılmıştır. Bu bulgular, etkinliklerin ağırlıklı olarak eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine katkı sağlayacak nitelikte hazırlandığının bir göstergesi olabilir. Eleştirel düşünme ile ilişkilendirilen etkinliklerin sayıca fazlalığı, öğrencilerin analiz, değerlendirme, akıl yürütme ve kanıt temelli düşünme gibi bilişsel süreçlere yönlendirildiğini ortaya koymaktadır. Nitekim eleştirel düşünmenin çok boyutlu yapısını yansıtan stratejik çeşitlilikteki sınırlılıklar, ders kitabının etkinlikler bölümünde de gözlemlenmektedir. Burada bazı stratejilerin yoğun şekilde kullanıldığı, bazılarının ise çok sınırlı kullanıldığı ya da hiç kullanılmadığı görülmüştür. Bu durum, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini farklı boyutlarıyla geliştirme imkânını daraltabilir. Eleştirel düşünmeye yönelik olarak özellikle “eleştirel okuma” ve “akılcı çıkarımlar, kestirmeler veya yorumlar oluşturma” stratejilerinin yoğunlukla kullanıldığı belirlenmiştir. Bu durum, ilgili ders kitabının öğrencilerin metinleri ve olayları sorgulama, neden-sonuç ilişkileri kurma, farklı görüşleri değerlendirme gibi becerilerini desteklemeye çalıştığının göstergesi olarak anlaşılabilir. Ancak yaratıcı düşünmeye yönelik etkinliklerin sayıca az olması ve özgün fikir üretimi açısından sınırlı çeşitlilik göstermesi, öğrenme sürecinde farklı düşünme biçimlerinin bütüncül olarak gelişmesine engel oluşturabilir.

DKAB ders kitaplarında yer alan etkinliklerin eleştirel düşünme açısından niteliğini inceleyen araştırmalarda, ünite içi etkinliklerin eleştirel düşünme becerilerine katkı sağlama bakımından belirli bir düzeye ulaştığı ifade edilmiştir. Nitekim Öncel'in (2020) ilkökul ve ortaokul düzeyinde DKAB ders kitaplarının eleştirel düşünme yeterliliğine ilişkin öğretmen görüşlerini değerlendirdiği, Algül'ün (2022) ise eleştirel düşünme bağlamında 9. sınıf DKAB ders kitabını incelediği ve öğretmen görüşleriyle birlikte ele aldığı araştırmalarda, ilgili ders kitaplarındaki etkinliklerin öğrencilere eleştirel düşünme becerileri kazandırma noktasında belirli katkılar sunduğu değerlendirilmiştir. 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında eleştirel düşünme stratejilerinin yeriyle ilgili yapılan bir araştırmada, ders kitaplarının eleştirel düşünme boyutlarına istenilen düzeyde yer vermedikleri; metinlerde kalıp yargılara, örtük varsayımlara ve belirsizliklere oldukça fazla yer verildiği, sokratik tartışmaya, çok yönlü düşünceye, çözümler üretmeye ise çok az yer

açıldığı için bu metinlerin tekrar gözden geçirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Razgathioğlu, 2010). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitabında bulunan öyküleyici metinlerin eleştirel düşünme açısından incelendiği bir araştırmada, öyküleyici metinlerin genelinin metin olma özelliklerine uygun olduğu ve hedef kitle tarafından anlaşılabilir olduğu, ancak eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek için yeterli düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Başçam Çelik, 2011). Sosyal bilgiler ders kitaplarının eleştirel düşünme becerisine yönelik içeriğinin incelendiği bir araştırmada ise ilgili ders kitaplarının kimi öğrenme alanlarında eleştirel düşünme becerisine geliştirici nitelikte olduğu; bununla birlikte eleştirel düşünmeyi oluşturan alt becerilerin birbirinden farklı oranlarda desteklendiği ve bazı alt becerileri geliştirmeye yönelik içerikte zayıf kaldığı ifade edilmiştir (Baş, 2022). Türkiye’de 5, 6, 7 ve 8. sınıf fen bilimleri ders kitaplarında yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerinin incelendiği bir başka araştırmada, her iki beceride de sorunlara vurgu yapan temaların sıklığının düşük olduğuna dikkat çekilmiştir (Başduvar vd., 2023). Konunun dil öğretimi ders kitaplarına (ana dil, yabancı dil) yansımalarının ele alındığı araştırmalarda, eleştirel ve yaratıcı düşünmenin çoğunlukla sorular, açıklamalar, nedenler, kanıtlar, bakış açıları, perspektifler, anlaşmazlık gibi yalnızca birkaç eleştirel düşünme kriterinde belirginleştiği (Hasnah vd., 2024); ders kitaplarının eleştirel düşünmeyi teşvik eden çok fazla görev içermediği, öğrencilerin eleştirel düşünmelerini teşvik etme potansiyeli olan görevlerde de çeşitlilik içermediği (Solihati – Hikmat, 2018) vurgulanmıştır. Çeşitli araştırmalardan elde edilen bu bulgular, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin gerek yerel gerekse küresel ölçekte, ders kitapları bağlamında henüz istenilen nitelikte olmadığını göstermektedir.

Ünite sonu değerlendirme çalışmalarına ilişkin bulgular ise daha sınırlayıcıdır. Toplam 125 çalışmadan yalnızca 12’sinin eleştirel düşünme becerileriyle ilişkilendirilmesi, yaratıcı düşünmeye ise hiç yer verilmemesi, değerlendirme boyutunda üst düzey düşünme becerilerine gereken önemin verilmediği şeklinde değerlendirilebilir. Bu kapsamda incelenen çalışmaların çoğunun bilgi düzeyinde kalmış olduğu ve öğrencilere analiz, sentez, değerlendirme gibi bilişsel düzeyde daha karmaşık görevler sunmaktan uzak olduğu görülmüştür. Bu da öğrencilerin edindikleri bilgileri derinlemesine sorgulama ve yeniden yapılandırma süreçlerinden uzak kalabileceği anlamına gelebilir. Değerlendirme çalışmalarına ilişkin elde edilen bulgular, literatürdeki benzer bulgularla örtüşmektedir. DKAB ders kitaplarında yer alan ölçme-değerlendirme sorularının eleştirel düşünme açısından niteliğini inceleyen araştırmalarda ölçme-değerlendirme uygulamalarının, eleştirel düşünme becerilerini destekleme noktasında yetersiz olduğu belirtilmiştir (Algül, 2022; Çetin, 2013). Buna karşılık, Öncel’in (2020) öğretmen görüşlerine dayalı çalışmasında, ünitelerdeki ölçme-değerlendirme etkinliklerinin eleştirel düşünme becerilerini kazandırma düzeyi “orta”

olarak yorumlanmıştır. Çalışmada bu düzeyin, eleştirel düşünme becerilerinin kazanımı açısından yeterli olmadığı vurgulanmıştır (Öncel, 2020). Eleştirel düşünmenin İran lise İngilizce ders kitaplarının kültürel içeriğinde kendini ne ölçüde temsil ettiğinin incelendiği bir çalışmada, incelenen ders kitaplarının kültürel konular üzerinde düşünmek için yüzeysel olarak bazı fırsatlar sunmasına rağmen, öğrencilerin alternatif yorumlar üzerinde bağımsız olarak amaçlı düşüncelerini teşvik etmediği ortaya konmuştur (Rızaee – Saleh, 2025). Bu tür veriler ders kitapları bağlamında eleştirel ve yaratıcı düşünmeye dönük içeriğin gelişim aşamasında olduğunu göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 6. sınıf DKAB ders kitabının eleştirel düşünme becerilerini belirli bir düzeyde desteklediği, ancak yaratıcı düşünme becerilerini geliştirme açısından yetersiz kaldığı sonucuna ulaşılabilir. Özellikle etkinliklerde eleştirel düşünmeye yönelik stratejik çeşitlilik dikkat çekici olsa da bu becerilerin hazırlık ve değerlendirme bölümlerinde yeterince desteklenmediği görülmektedir. Yaratıcı düşünmenin tüm bölümlerde sınırlı biçimde temsil edilmesi, öğrencilerin problem çözme, yenilikçi yaklaşım ve alternatif bakış açıları geliştirme gibi program hedefleri açısından eksiklik yaratmaktadır. Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin eleştirel ve yaratıcı düşünme açısından incelendiği çalışmalarda da ilgili içeriğin, öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirme noktasında yetersiz kaldığına, sınıf düzeyleri arasında düzensiz bir dağılım gösterdiğine dikkat çekilmiştir (Dilekçi – Karatay, 2022; Türkben – Karaman, 2022).

Tüm bu verilerden, genel olarak ders kitaplarının, özelde ise DKAB ders kitaplarının hazırlanmasında; eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi bütüncül biçimde kapsayan bir öğretim anlayışının benimsenmesi, soru, çalışma ve diğer etkinliklerin üst düzey düşünme becerilerine uygun olarak yapılandırılıp çeşitlendirilmesi ve özellikle yaratıcı düşünmeye daha fazla alan açılması gerektiği sonucu çıkarılabilir. Kitapların farklı bölümleri arasında düşünme becerilerinin dağılımında tutarlılık sağlanması, öğrencilerin sistematik bir şekilde bu becerileri geliştirmelerine katkı sağlayabilir. Kitaplarda duyuşsal stratejilere daha fazla yer açarak öğrencilerin empati, öz farkındalık ve değerleri içselleştirme becerilerinin geliştirilmesi desteklenebilir.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanacak DKAB ders kitaplarının, eleştirel ve yaratıcı düşünmeye daha etkin bir biçimde yer vermesi anlamlı görünmektedir. Gerek 2018 tarihli İDKAB Öğretim Programı'ndan edinilen deneyimler gerekse Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde ortaya konan vizyon dikkate alındığında, ders kitaplarının öğrencilerinin gelişimsel özellikleri, ders kitabı içeriklerine yönelik araştırma bulguları ve genel olarak eğitim

bilimleri, özelde ise öğrenme ve gelişim psikolojisi alanında yapılan bilimsel çalışmalar ışığında geliştirilmesi önerilebilir. Bu bağlamda, özellikle eleştirel ve yaratıcı düşünme üzerine üretilen bilimsel bilgilerin ders kitabı yazarları tarafından dikkate alınması, programın hedeflediği üst düzey düşünme becerilerinin öğrencilere kazandırılabilmesi açısından önemli bir beklenti olarak değerlendirilebilir.

DKAB öğretmenlerinin, ders kitaplarındaki etkinlikleri eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi destekleyecek biçimde uygulayabilmeleri için hizmet içi eğitim programları düzenlenebilir. Bu programlar aracılığıyla öğretmenler, sınıf içi eğitim stratejilerini çeşitlendirme ve öğrencilerin düşünme-öğrenme süreçlerini derinleştirme noktasında desteklenebilir. Bunun yanı sıra, ders kitaplarının içeriğinin eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi teşvik edecek şekilde zenginleştirilmesi için öğretmenlere özgün içerik üretme konusunda rehberlik sunulabilir. Ayrıca, DKAB derslerinde kullanılmak üzere eleştirel ve yaratıcı düşünmeye yönelik özgün materyal ve etkinliklerin geliştirilmesinde hem bilimsel araştırmaların bulgularından hem de iletişim ve web tabanlı uygulamalardaki gelişmelerden yararlanılabilir. Bu süreçte, özellikle din eğitimi alanında çalışan araştırmacılar tarafından farklı sınıf düzeylerine yönelik DKAB ders kitaplarının eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri açısından niteliğini inceleyen karşılaştırmalı çalışmalar yapılması, alanyazına ve uygulamaya değerli katkılar sunacaktır.

Program değerlendirme ve geliştirmeye yönelik çalışmalar kapsamında, DKAB ders kitapları belirli aralıklarla eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri açısından değerlendirmeye tabi tutulmalı ve gerekli güncellemeler yapılmalıdır. Ayrıca farklı ülkelerde din eğitiminde eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin nasıl ele alındığına dair karşılaştırmalı çalışmalar yapılarak olumlu örnekler ülkemiz eğitim sistemine uyarlanabilir. Din öğretiminin, öğrencilerin yalnızca bilgi edinmelerini değil, aynı zamanda bu bilgiyi sorgulama, anlamlandırma ve yeni fikirler üretme becerilerini de destekleyecek şekilde tasarlanması, bu bilimsel ve pedagojik çabaların temel motivasyonlarından biri haline getirilmelidir.

Kaynakça

- Ajayi, Lois Folasayo. “Competence of Secondary School Teachers’ Usage of Bloom’s Taxonomy of Education on Lesson Preparation, Presentation and Students’ Assessments in Science.” *International Journal of Research and Innovation in Social Science* 5/10 (2021), 473–478. <https://doi.org/10.47772/IJRISS.2021.51025>
- Akyürek, Süleyman. *Din öğretiminde kavram öğretimi*. İstanbul: DEM Yayınları, 2004.
- Akyürek, Süleyman. *Din öğretimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2024.
- Algül, Özge. *Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde eleştirel düşünme: Dokuzuncu sınıf ders kitabı ve öğretmen görüşleri üzerine bir inceleme*. Sakarya, Yüksek lisans tezi, 2022.
- Altın, Mehmet- Saracaloğlu, Asuman Seda. “Yaratıcı, eleştirel ve yansıtıcı düşünme: Benzerlikler-farklılıklar”. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi* 4/1(2018), 1–9.
- Anderson, Lorin W. *Öğrenme, öğretim ve değerlendirme ile ilgili bir sınıflama*. Ankara: Pegem Akademi, 2021.
- Arı, Asım. “Bilişsel alan sınıflamasında yenilenmiş Bloom, SOLO, Fink, Dettmer taksonomileri ve uluslararası alanda tanınma durumları”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2013), 259–290. <https://doi.org/10.12780/UUSBD164>
- Aşık Ev, Hacer. *Eleştirel düşünme ve din eğitimi-öğretimi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2024.
- Atasoy, Basri vd. “Öğrencilerin çizimlerinden ve açıklamalarından yaratıcı düşüncelerinin ortaya konulması”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 5/4 (2007), 679–700.
- Ateş, Seyit. “Eleştirel okuma ve bir beceri olarak öğretimi”. *Turkish Journal of Education* 2/3 (2013), 40–49. <https://doi.org/10.19128/turje.181063>
- Aydın, Muhammet Şevki. “Özgürleştirici din eğitimi”. *Diyanet Aylık Dergi* (2008), 213, 25–28.
- Aydın, Muhammet Şevki. “Din eğitimi sorgulayıcı düşünmeyi beslemelidir”. *Diyanet Aylık Dergi* (2009), 228, 28–31.
- Bahçekapılı, Mehmet- Çanakcı, Ahmet Ali (ed.). *Din Eğitiminde Ana Konular*. Ankara: Eskiyeşi Yayınları, 2021.
- Baş, Özgür. *Sosyal bilgiler ders kitaplarında eleştirel düşünme becerisinin yeri*. İzmir, Yüksek lisans tezi, 2022.

- Başcam Çelik, İlkey. *İlköğretim II. kademe Türkçe ders kitaplarında yer alan yüküleyici metinlerin eleştirel düşünme becerisi kazandırma açısından incelenmesi*. Mersin, Yüksek lisans tezi, 2011.
- Başduvar, Ayşegül vd. “An investigation of the middle school science textbooks in terms of creative thinking and critical thinking skills”. *Journal of Advanced Education Studies* 5/2 (2023), 264–287. <https://doi.org/10.48166/ejaes.1366388>
- Çetin, Mustafa. *İlkokul ve ortaokul din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin eleştirel düşünme becerisi açısından değerlendirilmesi*. Rize, Yüksek lisans tezi, 2013.
- Çetin, Mustafa- Nazıroğlu, Bayramali. “Bankacı eğitim kavramı bağlamında Türkiye’de din eğitiminin eleştirel analizi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51 (2021), 201–226. <https://doi.org/10.17120/omuifd.991175>
- Demirci, Cavide. “Fen bilgisi öğretiminde yaratıcılığın eriş ve tutuma etkisi”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 32/32 (2007), 65–75.
- Demirel, Özcan. *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem Yayınları, 1999.
- Demirel, Özcan. *Eğitimde program geliştirme: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi, 2012.
- Dilekçi, Atilla- Karatay, Halit. “Türkçe dersi kitaplarındaki etkinliklerin yaratıcı düşünme becerisine göre incelenmesi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 11/2 (2022), 830–846.
- Dilekçi, Atilla- Karatay, Halit. “Türkçe dersi kitaplarındaki etkinliklerin eleştirel düşünme becerisine göre incelenmesi”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 64 (2022), 78–101. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.1026402>
- “Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı”. Millî Eğitim Bakanlığı, 2006.
- “Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programı (İlkokul 4 ve ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)”. Millî Eğitim Bakanlığı, 2018.
- “Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi (4–8. sınıf) öğretim programı”. Millî Eğitim Bakanlığı, 2024.
- Engin, Mustafa Çağrı vd. “A taxonomic approach on learning areas”. *European Journal of Education and Pedagogy* 5/3 (2024), 8–14. <https://doi.org/10.24018/ejedu.2024.5.3.583>
- Guilford, J. P. *The nature of human intelligence*. New York: McGraw-Hill, 1967.

- Gülyüz, Hasan. *Eğitim programlarının dili ve yaratıcı öğrenme*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2001.
- Habiballa, Haşım vd. “Artificial intelligence (ChatGPT) and Bloom’s Taxonomy in theoretical computer science education”. *Applied Sciences* 15/2 (2025), 581. <https://doi.org/10.3390/app15020581>
- Hasnah, Yenni vd. “How do locally produced EFL textbooks endorse critical thinking skills in Indonesia? A content analysis”. *Journal of Language Teaching and Research* 15/1 (2024), 190–200. <https://doi.org/10.17507/jltr.1501.21>
- Karagöz, Nail- Doğan, Ahmet. “Eleştirel düşünme bağlamında DKAB dersi programlarının temel eğitim yaklaşımı yapılandırıcılığın uygulanmasının değerlendirilmesi”. *Dini Araştırmalar* 19/48 (2016), 77–102. <https://doi.org/10.15745/da.36504>
- Koca, Hüseyin Kasım. “Ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretim programında bulunan bilişsel kazanımların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 22/1 (2022), 293–313. <https://doi.org/10.33420/marife.1073909>
- Kökdemir, Doğan. *Belirsizlik durumlarında karar verme ve problem çözme*. Ankara, Doktora tezi, 2003.
- Köseoğlu, Zahit. “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Bağlamında 2018 ve 2024 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredatlarının Karşılaştırmalı Analizi”. *Pearson Journal* 8/31 (2025), 85–115. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14965514>
- Mahmut, Şerife. *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde yaratıcılığa yolculuk*. Konya, Yüksek lisans tezi, 2009.
- Öncel, Eyyub Serkan. “İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programının eleştirel düşünme becerileri açısından incelenmesi”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 11/18 (2019), 2797–2829.
- Öncel, Eyyub Serkan. *Din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında eleştirel düşünmeye ilişkin öğretmen görüşleri (Osmaniye ili örneği)*. Erzurum, Doktora tezi, 2020.
- Özdemir, Safiye. *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabı (6. sınıf)*. Ankara: Dörtel Yayıncılık, 2020.
- Paul, Richard- Elder, Linda. *The miniature guide to critical thinking: Concepts and tools*. Foundation for Critical Thinking, 2014.

- Paul, Richard vd. *Critical thinking handbook: 6th–9th grades*. Sonoma State University, Center for Critical Thinking, 1990.
- Piaget, Jean. “Intellectual evolution from adolescence to adulthood”. *Human Development* 15/1 (1972), 1–12.
- Popper, Karl R. *The open society and its enemies*. Routledge & Kegan Paul, 1945.
- Razgathioğlu, Mehmet. *İlköğretim 5. sınıf Türkçe ders kitaplarının eleştirel düşünme açısından incelenmesi*. Sakarya, Yüksek lisans tezi, 2010.
- Rızaee, Abbas Ali- Saleh, Elaheh. “Critical thinking in the cultural components of EFL textbooks: CCR model and its application”. *Thinking Skills and Creativity* 57 (2025), 101782. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2025.101782>
- Rohmawan, Arik. “Aspek berpikir kritis dan kreatif dalam buku teks karya mahasiswa”. *BASINDO: Jurnal Kajian Bahasa, Sastra Indonesia, dan Pembelajarannya* 4/1 (2020), 32–44. <http://journal2.um.ac.id/index.php/basindo>
- Sancak, Seyyid. “Küreselleşme ve değişen değerler bağlamında 2010-2018 İDKAB Öğretim Programıyla yetiştirilmek istenen model insan tipi”. *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2019), 94–115. <https://doi.org/10.33931/abuifd.532989>
- Siburian, Jodion vd. “The correlation between critical and creative thinking skills on cognitive learning results”. *Eurasian Journal of Educational Research* 19/81 (2019), 99–114.
- Solihati, Nani- Hikmat, Ade. “Critical thinking tasks manifested in Indonesian language textbooks for senior secondary students”. *Sage Open* 8/3 (2018). <https://doi.org/10.1177/2158244018802164>
- Şahinel, Semih. *Eleştirel düşünme*. Ankara: Pegem Akademi, 2007.
- Tozduman Yaralı, Kevser. “Gelişimsel açıdan eleştirel düşünme ve çocuklarda eleştirel düşünmenin desteklenmesi”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 48 (2020), 454–479.
- Türkben, Tuncay- Karaman, Zehra Aslı. “Yazınsal nitelikli metinlere dayalı eleştirel okuma eğitiminin öğrencilerin okuduğunu anlama ve eleştirel düşünme becerisi üzerine etkisi”. *İhlara Eğitim Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2022), 80–91. <https://doi.org/10.47479/ihead.1162814>

- Üzümcü, Muzaffer- Abanoz Süleyman. “Program tasarımı yaklaşımları bağlamında Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı”. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2024), 795–826. <https://doi.org/10.56720/mevzu.1495250>
- Widiana, I. Wayan vd. “Bloom’s revised taxonomy-oriented learning activity to improve reading interest and creative thinking skills”. *Cogent Education* 10/2 (2023), 2221482. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.2221482>
- Yeşilbaş Özenç, Yasemin. “Eğitim araştırmalarında durum çalışması deseni nasıl kullanılır?” *Uluslararası Eğitimde Nitel Araştırmalarda Mükemmellik Arayışı Dergisi* 1/2 (2023), 57–67.
- Yıldırım, Ali- Şimşek, Hasan. *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Yıldız, Mehmet. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (4–8) öğretim programındaki bilişsel kazanımların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi”. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/21 (2021), 307–342. <https://doi.org/10.51553/bozifder.898308>
- Yılmaz, Hasan- Sünbül, Ali Murat. *Öğretimde planlama ve değerlendirme*. Konya, Çizgi Kitabevi, 2003.
- Yürük, Tuğrul- Topchubaev, Kubatali. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarının incelenmesi”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (2022), 415–436. <https://doi.org/10.30627/cuilah.1100948>